

POLİTİKA TRANSFERİ VE YASAL - KURUMSAL UYUM SÜRECİ: CUMHURİYET'İN TERCÜME MEVZUAT SEFERBERLİĞİ VE ADLİ ÖRGÜTLENMEDE UYUM SÜRECİ

Yrd. Doç. Dr. Aslı YILMAZ UÇAR

İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
asli.ucar@kemerburgaz.edu.tr

Cumhuriyet'in kurulmasından hemen sonra 1926 yılının ilk çeyreğinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Medeni Kanun, Ticaret Kanunu, Borçlar Kanunu ve Ceza Kanunu'nu kabul eder. Yaklaşık biner maddeden oluşan söz konusu çerçeve kanunlar, TBMM Genel Kurul görüşmelerinde tartışmaya dahi açılmadan kabul edilir; fakat kanunların hazırlanma ve kabul edilme süreci, Cumhuriyet Rejiminin niteliğine ilişkin bugün bile süregiden siyasal çatışmaların temelini oluşturur. Çünkü devletin adli işlevlerini, devlet-vatandaş arasındaki ilişkiyi ve bireylerin birbirleriyle olan sosyal, ticari ve cezai tüm ilişkilerini Cumhuriyet rejimi bağlamında yeniden kuran kanunlar; İtalya, İsviçre, Almanya gibi “gelişmiş” Avrupa Ülkeleri'nin ilgili mevzuatının doğrudan Türkçe'ye “tercüme” edilmiş halidir. Bu anlamda, Cumhuriyet Rejimi'nin yasal ve kurumsal üstyapısı, “tercüme mevzuat seferberliği” sürecinde Avrupa'dan “yasal – kurumsal transfer” yoluyla kurulmuştur.

Söz konusu transfer süreci, siyaset bilimi literatüründe “Cumhuriyetin niteliği”ne (baskıcı, tepeden inme, vb.) ilişkin tartışmalara sıkça konu olmaktadır; oysa kamu yönetimi / yönetim bilimi açısından söz konusu sürecin farklı soruları vardır: “Varolan yönetsel yapı, üstyapısal düzenlemelere nasıl uyum sağlayacaktır?” Diğer bir deyişle Osmanlı'dan devralınan adli yönetim transfer edilen politikaya nasıl uyum sağlamıştır?

Yukarıdaki soru ile başlayan çalışma, yasal – kurumsal transferi bir süreç olarak izlemeyi gerektirmiş; söz konusu yönetsel araç - gereçler “kamu politikası analizi/ politika transferi”nde bulunabilmiştir. Bu bağlamda, çalışmada Cumhuriyet Rejimi'nin üstyapısal kuruluşunu gerçekleştiren “tercüme mevzuat seferberliği” bir “politika transferi süreci” olarak incelenmiştir: politika transferi süreci kim tarafından, neden ve nasıl yapılmıştır? Politika ile idari yapılanmanın uyumu nasıl sağlanmıştır?

Çalışmada (a) “tercüme mevzuat seferberliği” süreci TBMM Tutanak Dergileri ile dönem gazete ve dergilerinde yer verilen açıklama, yazı ve tartışmalardan çekilmeye çalışılacak ve siyasal süreç çatışmalı doğası içerisinde aktarılacaktır, (b) tercüme mevzuatın yasal gelişimi ve kurumsal uyumlaştırma süreçleri Düstur ve Resmi Gazete taramalarından çözümlenmeye çalışılacaktır.

Çalışma, kamu politikasının yönetsel araçları (süreç analizi, aktör analizi, vb.) ve tarih disiplininin maddi araçlarını (dönem gazete ve dergi ile Tutanak Dergileri, vb.) kullanarak Cumhuriyet Dönemi çözümlemelerine ve politika transferi disiplinine yönetsel bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

TERCÜME MEVZUAT SEFERBERLİĞİ: “EN DOĞRU VE KISA YOL”*

Cumhuriyet rejiminin yasal – kurumsal kuruluşu için “tercüme seferberliği” tek olanaklı yol değildir. Aksine Osmanlı’dan devam bugüne muhafazakar reformcu kanat, yürürlükte olan Mecelle’nin yenilenmesi temelinde bir reformu desteklemektedir. Diğer taraftan Cumhuriyetçi reformcular arasında Mecelle dışında ulusal-yerel entellektüellerin oluşturacağı bir düzenlemenin geliştirilmesini savunan bir kadro da bulunmaktadır. Bu tartışmaya, Mahmut Esat, Medeni Kanun Gerekçesinde yanıt vermektedir: Kanunların geçmişe değil, geleceğe göre yapılması gereklidir ve Türkiye Cumhuriyeti en ileri devletlerin kanunlarını benimseyerek ilerleyecektir. Ayrıca, yeni kanun yapmak için gereken zaman yoktur. Bu nedenle, ileri devletlerin kanunlarını tercüme ederek almak “en doğru ve kısa yol”dur (ZC D.2 C.22 İ.57 s.232).

Tercüme mevzuat seferberliğinin, politika oluşturma ve uygulamasında aktörler ve süreç, Medeni Kanun üzerinden incelenebilir. 743 sayılı “Türk Kanunu Medeni”si 17 Şubat 1926 tarihinde Meclis Genel Kurulu’nda görüşülmüş, bütün olarak oylanmış, hemen hemen hiçbir tartışmaya konu olmadan kabul edilmiştir (ZC D.2 C.22 İ.57).

Medeni Kanun’un hazırlanmasına bir önceki yıl başlanmış, özel bir komisyon tarafından hazırlanmıştır: Medeni Kanun Komisyonu. Komisyon, hukukçu ve hukuk alanında uzman üniversite hocalarından oluşmaktadır (Hâkimiyet-i Milliye, 1 Ekim 1926). Komisyon, Murakabe ve Tali adlı iki alt komisyona ayrılmıştır. Tali Komisyon, İsviçre Medeni Kanunu’nu tercüme ederek Murakabe Heyeti’ne verecek, Murakabe Heyeti de kanuna son şeklini verecektir (Hâkimiyet-i Milliye, 7 Ekim 1926). Komisyon, İsviçre Medeni Kanunu’nu tercüme edecektir. Çünkü “İşi yarım bırakmak istemeyen Adalet Bakanı Mahmut Esat Avrupa’da kullanılmakta olan bir kanunu uygulamanın en doğru yol olduğuna inanmıştır.” (Hâkimiyet-i Milliye, 1 Ekim 1926). Medeni Kanun, bizzat Adalet Bakanı Mahmut Esat’ın (Bozkurt)

* Bu çalışmada, Medeni Kanun ve Ceza Kanunu ile ilgili hazırlık, kabul edilme ve içerik analizine ilişkin metinler, yazarın başka bir çalışmasından aynen aktarılmaktadır: Yılmaz, Aslı (2012), “1926: Devrimin Toplumsal-Ekonomik İlişkilerinin Hukuki Kuruluşu ve Yönetimsel Omurgası”, Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1919-1928, Nuray Ertürk KESKİN (Ed.), Ankara: KAYAUM.

himayesinde tercüme edilmiştir, bu nedenle Mahmut Esat tercüme eserin mimarı olarak anılmaktadır.

Türk Medeni Kanunu, 1876 yılında yürürlüğe giren Mecelle'nin yerini alacaktır. Bilindiği gibi Mecelle, İslami kuralların kodifikasyonudur. Bu doğrultuda, İsviçre Medeni Kanununun harfîyen tercüme edilmiş hali olan Türk Medeni Kanunu, öncelikle toplumsal hayatın düzenlenmesinde İslami referansların kaldırılmasını simgeler. Kanun'un laik karakteri, toplumsal alanın dinden arındırılması gibi dinin kişisel alana çekilmesini de getirecektir.

Toplumsal hayat artık İslami referanslarla değil, maddi hukuk kuralları ile düzenlenecektir. Kanun'da temel amaç da hukukun laikleştirilmesidir: “Bu bakımdan dinlerin sadece bir vicdan işi olarak kalması günümüz uygarlığının esaslarından ve eski uygarlıkla yeni uygarlığın en önemli ayırt edici özelliklerinden birisidir.” (Esbabı Mucibe, ZC D.2 C.22 İ.57'nin sonuna eklidir). Bu nedenle, Medeni Kanun, Cumhuriyet'in laik karakterinin temelidir.

Mahmut Esat, Medeni Kanunu devrimin çok önemli bir aşaması olarak görmektedir: “...İnkılâbın mana ve mefhumunu tespit edecek olan bu eserler Büyük Millet Meclisinin silsilei muvaffakiyatı meyanına bir silsilei zafer daha ilâve edecek kadar ehemmiyeti haiz olduğu fikrindeyim.” (ZC D.2 C.22 İ.57 s.230). Bu önemli adım, toplumsal hayattan irticanın silinmesi demektir. Şükrü Kaya Bey'e göre, devrim, irticai düzenlemeleri içeren hukuk ile yaşayamaz: “Memleketin selâmetini müekkel (temsil) olan Cumhuriyeti tahkim ve takviye etmek istiyorsanız, Cumhuriyete lâıyk kanunlar yapınız ve irticai besleyen kaideleri ilga ediniz.” (Şükrü Kaya Bey, 17 Şubat 1926, ZC D.2 C.22 İ.57 s.231). Aynı vurgu, diğer konuşmalarda da göze çarpmaktadır (Besim Atalay Bey, 17 Şubat 1926, ZC D.2 C.22 İ.57 s.232):

“Tarihte açılan yeni bir inkılâp devresi, mali ve adlî siyasetini tespit etmedikçe o, sabun köpüğü gibi uçmuş gitmiştir. Cumhuriyet iktisat vadisindeki siyasetini geçen sene aşarı ilga etmekle tespit etmiştir. Hukuk ve adliye sahasında da son sözünü söylemesi bekleniyordu. Şu asrî ve Medeni Kanunla da son sözünü söylüyor. Şüphesizdir ki, Cumhuriyet, Saltanat ve Hilâfet artığı olan kanunlarla idare edilmezdi.”

Medeni Kanun ile toplumsal hayatın en büyük düzlemi olan aile konusu da ilk kez düzenlenmektedir. Mecelle'de evlatlık, babalık, karılık, kocalık gibi ilişkiler düzenlenmemiştir. Bu nedenle, geçmişte birçok sorun yaşanmıştır: “Mahkemelerimizin sicilleri öz babasını ispat edemeyen çocukların, kocasının haberi olmadan bilmem ne sebepten boş düşmüş olan kadınların, henüz daha beşikte iken masumları kendisine veyahut başkasına tezviç eden vasilerin ve bunlara tâaluk eden davaların pür heyecan ve pür elem sürgüzeşlerle malâmaldir (doludur)” (Şükrü Kaya Bey, 17.02.1926, ZC D.2 C.22 İ.57 s.231).

POLİTİKA TRANSFERİ VE İDARİ UYUM: CEZA KANUNU VE CEZA MAHKEMELERİNİN ÖRGÜTLENMESİ

“Ceza Kanunumuz çok serttir. Çünkü inkılâp çok kıskançtır”

(Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey, ZC D.2 C.23 İ.57 s. 4-5.)

Toplumsal ve yasal-kurumsal yapının uyum süreci, 1926 yılında kabul edilen Ceza Kanunu ve sonrasındaki süreç üzerinden netlikle incelenebilir. Ceza Kanunu'nun içeriğindeki niteliksel dönüşüm, devletin yargı işlevini de belirleyecek şekilde başlar; Ceza Kanunu'nun nihai amacı artık Osmanlı İmparatorluğunu korumak ve kollamak değil, hakimiyeti milliyenin tecelli ettiği Türkiye Cumhuriyeti ve Parlamentosunun üstünlüğünü idame ettirmektir. Kurumsal anlamda ise ilk ve en önemli değişiklik, Osmanlı'dan miras şerî hukukun mahkemelerinin, Şer'iyye Mahkemelerinin kapatılarak; Cumhuriyetin laik hukukuna dayalı mahkeme sisteminin kurulmasıdır. Mahkemelerin örgütlenmesinde de yeni suç tanımlamalarına uygun olarak düzenlemeye gidilecek, mahkemelerin iç-örgütsel yapıları da değiştirilecektir: sulh hukuk mahkemeleri ile ağır ceza dairelerine sahip asliye hukuk mahkemelerinin kurulması...

Ceza Kanunu, 1 Mart 1926 tarihli 765 sayılı “Türk Ceza Kanunu” ile 27 Zilhicce 1274 tarihli (8 Ağustos 1858) Ceza Kanunu'nu değiştirmektedir. 1858 tarihli Ceza Kanunu, Fransa'nın 1808-1810 tarihli Ceza Kanunu örnek alınarak hazırlanmıştır. Yeni Kanun ise İtalya'nın 1889 tarihli Ceza Kanunu'ndan aynen tercüme edilmiştir (Esbabı Mucibe, ZC D.2 C.23 İ.64'ün sonuna eklidir). Kanun, 1 Temmuz 1926 tarihinde yürürlüğe girecektir.

1858 tarihli Kanuna saltanatı korumak amaç olarak içseldir, oysa Cumhuriyet'in millet iradesini kurmayı amaçlayan yeni bir Ceza Kanunu'na gereksinimi vardır. Tercüme eserin mimarı Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey, bu gereksinimi şöyle dile getirmektedir (ZC D.2 C.23 İ.57 s.4):

“Tamamen maziye intikal eden saltanat devrinin sırf şahsî menfaatlerini müdafaa etmek için ve kendi vaziyetini korumak için vücuda getirdiği bir kanunla Türk milletinin inkılâp yolundaki iradesi sizin kararlarınız halinde tecelli etmektedir... Bu Ceza Kanununun ihzarında bilhassa memleketimizin vaziyeti ve ceza ilminin son terakkiyatı nazarı itibara alınmış ve ona göre vücuda getirilmiştir. Denebilir ki lâyiha, kanun mahiyetini iktisap ettikten sonra dünyanın en güzel eserlerinden biri olacaktır. Gayet demokratiktir ve Türk memleketinin, Türk milletinin, Türk inkılâbının ihtiyaçlarına göre vücuda getirilmiştir. Bu kanunun ihzarında bilhassa, İtalya cezaiyatı örnek ittihaz olunmuştur. Bu, tarsı hazır ceza ilmi arasında en müttekâmil ve müterakki olanıdır”

Mahmut Esat Bey, yeni Ceza Kanunu'nu demokratik olarak nitelemiş olsa da, Ceza Kanunu'nun devrimlerin koruyucusu karakteri baskındır. Koruyucudur, çünkü devrimlere karşı işlenecek herhangi bir harekete taviz göstermeyecektir. Kanun

görüşmelerinde, Kanunun sertliği hararetle tartışmalara neden olur. Adalet Bakanı Kanunun sertliğini kabul etmektedir (ZC D.2 C.23 İ.57 s.4-5):

“Arkadaşlar! Ceza Kanunumuz çok serttir. Çünkü inkılâp çok kıskançtır. Fakat şunu Heyeti Celilenize temin edebilirim ki, sertliği ile beraber ilmi bir eserdir. Bundan korkacak olanlar ve korkması lâzım gelenler Türk milletinin menfaatlarına, Türk milletinin hukukuna ve inkılâbına karşı tekin olmayanlardır ve bunların korkması lâzımdır. (Bravo sesleri) Fakat memleketimizi sevenler, bizden olanlar, Türk İnkılâbına hayırhah olanlar, namuslu insan olanlar, bu sert Ceza Kanununda kendilerine bir masuniyet (dokunulmazlık) melcei (sığınak) bulacaklardır.”

Hükümeti temsilen Adalet Bakanı Mahmut Esat, Cumhuriyet’in içinde bulunduğu durum itibariyle genel menfaatin korunmasını amaçlayan önlemlere gereksinim duyulduğunu savunmaktadır (ZC D.2 C.23 İ.57 s.3):

“Arkadaşlar! -Fertlerin siyasi hürriyeti için Türk Camiasının büyük menfaatlarının, büyük âli haklarını tehlikeye ilga etmek hakkını, memleketimizde hiç bir vatandaşa haiz değildir (çok doğru sesleri)...

Tekrar arz edeyim ki, fertler nasıl ara sıra rahatsızlandıklarında sakladıkları bu ilacı kullanırlarsa, cemiyetler de böyle ara sıra rahatsız oldukları zaman bu ilacı kullanırlar. O zaman sulh ve sükûn gelir. İdamı kabul etmeyen milletler zaruret halinde ilâşsız kalmış zavallı insanlara benzerler. (Bravo sesleri, alkışlar.)”

Söz konusu sertliğin en belirgin olduğu madde 146. maddedir. Bu madde ile TBMM’ye karşı ayaklananların veya buna teşebbüs edenlerin cezalandırılması amaçlanmaktadır. TBMM Adliye Encümeni Mazbata Katibi (Muharriri) Yusuf Kemal Bey, düzenlemenin daha da sıkı bir hale getirilmesini istemektedir (ZC D.2 C.23 İ.57 s.15):

“146 ncı maddenin son fıkrasına «kavlî tahriri» tehiri karışıktır.... 146 ncı maddenin birinci fıkrasını okuyacak olursak Türkiye Cumhuriyeti Teşkilâtı Esasiye Kanununun tamamını veya kısmen tağyir ve tebdil veya ilgaya ve bu kanunla teşekkül etmiş olan Büyük Millet Meclisine iskat veya vazifesini yapmaktan mene teşebbüs edenlere aittir. Bu maddede gösterilen şekil ve suretlerle gerek yalnızca ve gerek bir kaç kişi birlikte gerek kavli veya tahriri veya fiili fesat çıkararak, diyor. Böyle bir fiili yalnız fiilisine atfedilen, tahririsine atfedelim, serbest bırakalım olur mu beyler, olur mu arkadaşlar? Zannedirim Sivas’ta böyle bir şey oldu. Bu gibi hususta kavlisi de fesattır, fiili de fesattır, tahriri de fesattır. Çünkü yapılmak istenilen şey Büyük Millet Meclisini ortadan kaldırmak, Teşkilâtı Esasiyeyi kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak, Cumhuriyeti ortadan kaldırmaktır.”

Mustafa Kemal Paşa’ya suikast girişimi, İstiklal Mahkemesi’nde söz konusu 146. madde çerçevesinde görülmektedir.

Bu çerçevede yeni Ceza Kanunu ile yapıldığı iddia edilen bir başka değişiklik ise cezanın amacına ilişkindir. Eskiden tutukluların sadece cezalandırılması amacı güdüldürken, şimdi mahkumların ıslahı amacı güdülmektedir. Kanun ile 1858 tarihli

Kanun'da cenha, cürüm ve kabahat şeklinde düzenlenen suçlar, yeni kanunda cürüm ve kabahat olarak düzenlenmiştir. Ağır suçlar cürüm, hafif suçlar ise kabahatler olarak düzenlenmiştir. 1858 sayılı Kanun'da düzenlenen kürek ve kalebendlik ağır cezaları ise kaldırılmıştır.

Söz konusu Ceza Kanunu'nun kabul edilmesi ile suç ve ceza anlayışı değişmiş, dolayısıyla adli teşkilatta da bir takım düzenlemelerin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Tercüme olarak alınan söz konusu Kanun teşkilatta nasıl bir değişiklik gerektirmiştir? Diğer bir deyişle, Çağdaş kanunlar, “Cumhuriyetin ilanı sonrasında hızlı ve bütünsel bir süreçle kapitalist üretim biçiminin hukuksal çerçevesi[nin] oluşturul”masını (Aslan, 2002: 241) sağlamayı amaçlasa da önemli bir soru(n) barındırmaktadır: Varolan toplumsal ve ekonomik yapı, söz konusu üstyapısal düzenlemelere nasıl uyum sağlayacaktır?

Öncelikle, cezaevlerinde yeniden düzenleme yapılmalı, örneğin mahkûmların hepsinin bir arada tutulmasından vazgeçilmeli ve mahkûmların yalnız başlarına kalmaları sağlanmalıdır. Bununla ilgili Kanun Tasarısı TBMM'ye sevk edilmiştir (ZC D.2 C.23 İ.64) fakat 1926 yılı içerisinde söz konusu düzenleme kanunlaşmamıştır.

Adli teşkilata yönelik düzenleme, 26 Nisan 1926 tarih ve 825 sayılı “Ceza Kanununun Mevkii Meriyete Vazına Müteallik Kanun” ile yapılmıştır. 825 sayılı Kanun, 8 Nisan 1340 tarihli 469 sayılı “Mehakimi şeriyenin ilgasına ve mehakimin teşkilatına ait ahkâmı muaddil Kanun”u değiştirmek suretiyle yeni teşkilatı kurmaktadır.

Adli örgütlenmede ilk olarak sulh mahkemeleri kurulacak, ardından ilçe adı ile birlikte anılmak üzere asliye mahkemeleri kurulacaktır (md. 25). Sulh mahkemelerinin görev ve yetki alanı Kanun'da belirlenmiştir. Sulh mahkemelerinin yetkisi haricinde kalan her türlü hukuk, ceza, ticaret davalarına asliye mahkemeleri bakmaktadır (md. 26). Sulh ve asliye mahkemeleri kararlarına karşı temyiz merci Yargıtay'dır (Mahkemei Temyiz) (md. 25).

Ceza Kanunu ile getirilen ağır ceza düzenlemesi doğrultusunda asliye mahkemelerinde ağır ceza daireleri kurulmaktadır. Bunlar idam, müebbet, ağır hapis ve beş yıldan fazla hapis gerektiren davalara bakacaktır. Eğer asliye mahkemesinde ceza dairesi birden çok ise bir ceza dairesi ağır ceza mahkemesi olarak özelleşecektir (md. 27).

Ağır Ceza Daireleri, mahkemenin yetki alanındaki savcılar üzerinde nezaret hakkını, sorgu hakimleri ile başkanlardan gelen kararlar aleyhine itiraz ve temyiz etme yetkisine sahiptir (md. 28), ayrıca yetki alanı içerisinde sulh mahkemeleri arasındaki uyuşmazlıklarda son karar merciidir (md. 36). Ancak, uyuşmazlık ceza dairesi ile mahkeme ya da hakim arasında ise karar merci Yargıtay'dır (md. 36).

Asliye mahkemesi, bir savcı, gereği kadar sorgu hakimi (müstantik), aza mülazımı (stajyer üye) ve savcı yardımcısından oluşmaktadır (md. 28).

Yeni bir hukuk düzeni ve mahkeme sisteminin kurulması demek, adli personelin bu yönde eğitilmesi, yetiştirilmesi ve buna bağlı olarak yeni bir adli personel düzenlemesi yapılması demektir; nitekim aynı dönemde avukatlık ile hakim ve savcılar ve adliye bürokratlarının personel kanunları çıkarılır ve hakim – savcılar yüksek kurulu yeniden yapılandırılır.

ÇIKARIMLAR

Cumhuriyet'in toplumsal ve ekonomik ilişkilerini düzenleyici “hukuku”, Avrupa'dan transfer edilen “tercüme mevzuat” ile kurulmuştur.

Transferin temel gerekçesi “hızlı” ve “doğru” olmasıdır. Doğrudur, çünkü kanunları gelişmiş ülkeler kullanmaktadır; dolayısıyla ilerlemeci tarih anlayışı baskındır. Bu nedenle, “hukuk” toplumsal ve ekonomik yapının ihtiyaç ve gereksinimlerinden doğmamış; ulaşmak istenen yapıyı taşımak amacıyla kurulmuştur.

Bu bağlamda, “mevzuat transferi” yalnızca hukuksal sonuçlar değil; siyasal ve yönetsel sonuçlar doğurmaktadır.

Mevzuat transfer edilirken; politika ve beraberinde kurumsal yapı da transfer edilmektedir. Ceza Kanunu özelinde görüldüğü gibi önce “ceza politikası” transfer edilmiş; beraberinde “adli örgütlenme”de de köklü değişiklikler yapılmıştır: mahkeme sistemi tamamen değiştirilmiş; cezaevlerinin yönetim ve örgütlenmesinde yenilikler hayata geçirilmiştir...

Politika transferi sonrasında kurumsal yapılanma yanında “personel yönetimi”nde niteliksel bir dönüşüm gerekmektedir; politika ve kurumsal yapı transfer sürecini “personel reformu” takip eder. Hukuku uygulayacak adli personelin eğitilmesi ve yetiştirilmesi gerekmiş; personelin atama – yükselmesi süreç ve örgütü de yeniden yapılandırılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aslan, Onur Ender (2002), *Kamu Personel Rejimi: Statü Hukukundan Esnekliğe*, Ankara: TODAİE.
- Bilgişin, Şevket Mehmedali (1944). İnkilâpçi (Mahmut Esat Bozkurt) ve Türk Hukukunda İnkilâp. *AÜHFD*, 1(3).
- Dik, Esra (2012). 1928: Harf devrimi ve laikliğin ilanı. içinde *Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1919-1928*, Ertürk Keskin, N. (Ed.), Ankara: KAYAUM.
- Ergüzeloğlu Kilim, E. (2013). *Türkiye’de adalet yönetimi bağımsız yargının sıkı bağları*, Ankara: Siyasal.
- Hafızoğulları, Z. (1993). Türk Ceza Hukukunun esasları, pazar ekonomisinin oluşması ve işleminde önemi. *AÜHFD*, 43(1).
- Hâkimiyet-i Milliye, 1 Ekim 1926.

Hâkimiyet-i Milliye, 7 Ekim 1926.

Oğuz, A. (2006). Türk Medenî Hukuku'nun gelişim çizgisi ve karşılaştırmalı hukukun rolü. *AÜHFD*, 55(1).

Yılmaz, A. (2012). 1926: Devrimin toplumsal-ekonomik ilişkilerinin hukuki kuruluşu ve yönetsel omurgası, içinde *Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1919-1928*, Ertürk Keskin, N. (Ed.), Ankara: KAYAUM.

ZC: TBMM Zabıt Cerideleri ZC D.2 C.22 İ.57 ve ZC D.2 C.23 İ.64